

TOKAT ŞEYH PİR HAVEND ZAVİYESİ VAKFI (1453-1839) VE ÇÖREĞİBÜYÜK KÖYÜ TÜRBESİ*

THE WAQF OF SHEIKH PİR HAVEND'S DERVISH LODGE IN TOKAT (1453-1839) AND THE TOMB OF COREGIBUYUK VILLAGE

Ali AÇIKEL**

Öz

Şeyh Pir Havend muhtemelen 12'inci yüzyılın ikinci yarısı ya da 13. yüzyılın başlarında Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyünde bir zâviye kurmuştur. Aynı kazanın Komanat ve Kafirni nahiyelerine bağlı üç köy ve bir mezranın malikâne gelirlerini bu zâviyeye vakfetmiştir. Zâviye vakfı ile ilgili ulusal arşivlerimizde ve Tokat Şer'îye Sicillerinde bazı kayıtlara ulaşılmıştır. Ancak Şeyh Pir Havend'in kimliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, *Seyahatname* isimli eserinde Tokat'taki Bektaşî tekkelerini sayarken Şeyh Pir Havend Zâviyesi'ni de bunlar arasında zikretmiştir. Bu bilgiden hareketle Şeyh Pir Havend'in Hacı Bektaş Veli'nin bağlılarından birisi ve torunlarının ise Bektaşî tarikatı müntesibi olduğunu kabul edebiliriz.

Sanat tarihçileri günümüzde hala mevcut olan ve Tokat'ın merkez köylerinden Çöreğibüyük'te bulunan Şeyh Pir Havend Türbesi üzerine bazı değerlendirmeler yapmışlardır. Anadolu'daki Bektaşî tekkeleri ve türbeleri ilgili bir makale çalışmasında Şeyh Pir Havend Zâviyesi hakkında çok kısa bilgi verilmiştir. Bu zaviye ile yanında tesis edilmiş olan türbenin yeniden bütün yönleriyle ele alınması kültür tarihimiz açısından yararlı olacaktır. Ayrıca bu inceleme Tokat'ın dini ve sosyo-kültürel tarihini aydınlatmaya katkı sağlayacaktır.

Bu makalede yeni arşiv belgeleri yardımı ile geçmişte önemli bir Bektaşî zâviyesi olan Şeyh Pir Havend Zâviyesi ile halen mevcut olan Çöreğibüyük Türbesi bir bütün olarak ele alınmıştır. Şeyh Pir Havend Zâviyesi'nin vakıf akarlarının günümüzde kalmadığı ve kurulduğu Şeyh köyü ya da Çöreğibüyük köyünde hala Bektaşî kültürünün devam etmekte olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şeyh Pir Havend, Bektaşîlik, vakıf, zâviye, türbe, Tokat, Çöreğibüyük

Abstract

Sheikh Pir Havend had established a dervish lodge in the village of Şeyh attached to the sub-district of Komanat in the district of Tokat probably in the second half of the twelfth century or at the beginnings of the thirteenth century. He made over the malikâne income of three villages and one arable land [mezra] in the sub-districts of Komanat and Kafirni in the district of Tokat to this dervish lodge. Some documents exist in our national archives and the Religious Court Registers of Tokat on the waqf of the dervish lodge. However, there is not enough information on the identity of Sheikh Pir Havend in the written sources. In his book *Seyahatname* [The Book of Travel], Evliya Çelebi identified the dervish lodge of Sheikh Pir Havend among the dervish lodges of the Bektashi order in Tokat. In the light of this information, we can consider that Sheikh Pir Havend was one of the followers of Hacı Bektash Veli and his descendants were also followers of the Bektashi order.

Arts historians have made some evaluations on the Tomb of Sheikh Pir Havend which exists in the village of Çöreğibüyük in Tokat. In an article related to Bektashi dervish lodges and shrines in the *Seyahatname* of Evliya Çelebi, a short information on the dervish lodge of Sheikh Pir Havend was provided. Investigating this dervish lodge and the nearby tomb in every aspect will be useful for our

* Makalenin Geliş Tarihi: 27.07.2017, Kabul Tarihi: 29.12.2017.

** Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tokat. ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9477-6923>.

cultural history. In addition, the article will contribute to the religious, social and cultural history of Tokat.

This article provides an in-depth investigation of the dervish lodge of Sheikh Pir Havend which was an important dervish lodge of Bektashi order in the past and the tomb of Çöreğibüyük with the help of new documents. It was found that the dervish lodge of Sheikh Pir Havend does not have waqf revenues at the present and that the Bektashi religious culture still exists in the village of Çöreğibüyük or Şeyh where the dervish lodge of Sheikh Pir Havend was established.

Key words: Sheikh Pir Havend, Bektashi Order, waqf, dervish lodge, tomp, Tokat, Çöreğibüyük

1. Giriş

Zâviye, bir şeyhin yönetiminde dervişlere tasavvuf eğitiminin verildiği, dervişlerin topluca yaşadıkları, gelip geçen yolculara ücretsiz yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezi ya da yollar üzerinde veya geçitlerde inşa edilmiş bina ve bina topluluğunu ifade eder. Zâviye için “hânkâh”, “hângâh”, “ribat”, “tekye” ya da “tekke” ve “dergâh” gibi tabirler İslam dünyasının muhtelif coğrafyalarında kullanılmıştır (Ocak ve Faruqi, 1985: 468; Kara, 2011-40: 368).

13. asrın ikinci yarısından itibaren Anadolu’nun genelinde olduğu gibi Tokat şehri ve kırsalında zâviyeler ortaya çıkmaya başlamıştır. 14-16. asırlar arasında sadece şehir merkezinde 44’ün üzerinde zâviyenin tesis edildiği bilinmektedir (Açıkel, 2001: 262-263). Aynı dönemde Tokat kırsalındaki zâviyelerin sayısı 21’i bulmaktadır (Açıkel, 1999, 122-125). 17. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, Tokat şehri ve çevresinde bulunan toplam 16 adet zâviye hakkında bilgi vermektedir (Evliya Çelebi, 2001-V: 33-34). Gerek şehirdeki gerekse kırsaldaki zâviyelerin bir kısmı ahiler tarafından kurulmuştur (Açıkel, 2011: 1-24). Diğer zâviyeler ise muhtelif tarikatlara mensup şeyhler ve halifeler tarafından teşkil edilmiştir. İnceleme konumuz Şeyh Pir Havend Zâviyesi, muhtemelen 12. asrın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başlarında Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyünde kurulmuştur.

Pir Havend Zâviyesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’ndeki belgeler ve defterler ile araştırma eserlerden sağlanan bilgilere göre 19. asrın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür. Zâviye yapısından günümüzde sadece bir türbe kalmıştır. Gerek Pir Havend Zâviyesi ve gerekse Pir Havend/Çöreğibüyük Türbesi hakkında bu güne kadar yapılan üç ayrı incelemede (Eravşar, 2004: 104-109; Gündoğdu vd, 2006: 159-161; Maden, 2013: 101) genel bilgiler verilmiştir. Geçmişte önemli bir Bektaşî zâviyesi olan Şeyh Pir Havend Zâviyesi ile halen mevcut olan Çöreğibüyük Türbesi’ni yeni belgeler yardımı ile ele almak kültür tarihimiz açısından yararlı olacaktır. Bu makalede önce Şeyh Pir Havend’in kimliği, sonra Pir Havend Zâviyesi’nin vakıfları, vakıf görevlileri ve vakfa yapılan müdahaleler, daha sonra da Çöreğibüyük Türbesi üzerinde durulacaktır.

2. Şeyh Pir Havend'in Kimliği

Şeyh Pir Havend'in kimliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak bazı belgelerdeki sınırlı bilgiye dayalı olarak onun kimliği hakkında genel bir değerlendirme yapılabilir. Pir Havend ile ilgili ilk kayıt, günümüzde Tokat merkezde bağlı Çöreğibüyük köyünde bulunan türbenin giriş kapısının üstündeki kitabede mevcuttur. İki satırlık kitabe, nesih hattıyla Arapça olarak yazılmıştır. Kitabenin hafif transkripsiyonu şöyledir:

1-Bena hazihi't-türbete el-merhûm Pîr Havend kaddese Allahu sırrehu b.[bin=oğlu]

2- Pîr Muhammed b. Pîr Havend fî Zilhicceti sene seb'ate hamsîn ve semânemi'e.

Bu metnin tercümesi şu şekildedir: Bu türbeyi Pir Havend oğlu Muhammed'in oğlu merhum Pir Havend (Allah sırrını mukaddes kılsın) hicri 857 senesinin Zilhicce ayının ilk gününde (3 Aralık 1453) bina etmiştir ¹.

Kitabenin metninden Pir Havend'in torunu Pir Havend'in türbeyi 3 Aralık 1453 tarihinde tamamlattığı, kitabenin onun vefatından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Yine kitabenin metninden dede Pir Havend'in 1350-1400 yılları arasında yaşadığı, torun Pir Havend'in ise 1453'ten sonra vefat ettiği tahmin edilebilir.

Pir Havend ve zâviyesi ile ilgili bir diğer kayıt, 1455 tarihli 2 numaralı Sivas eyaleti Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde yer almaktadır. Bu defterde, Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyü ile bu köye tabi Sitaruz mezrası ve yine aynı kazanın Kafirni nahiyesine bağlı Kırık köyü mâlikâne hisselerinin tamamen Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na ait olduğu yazılıdır (BOA. TD 2: 180, 639). Bu bilgi bize Pir Havend'in kendisine ait olan Tokat kazasında iki köy ve bir mezranın mâlikâne gelirlerini Şeyh köyündeki zâviyesine vakfettiğini göstermektedir. Osmanlı toprak idaresi ve vergi sisteminde "mâlikâne hissesi" uygulaması "mâlikâne-divânî sistemi"² çerçevesinde gerçekleşmiştir. Pir Havend'in mâlikâne-divânî sisteminden istifade etmesi kendisinin Osmanlı öncesi dönemin yerel beylerinden ya da önde gelen tarikat şeyhlerinden biri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Pir Havend ve zâviyesi ile ilgili bir başka kayıt, 1485 tarihli 19 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde yer almaktadır. Bu defterde, Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyü ile bu köye tabi Sitaruz mezrası ve yine aynı kazanın Kafirni nahiyesine bağlı Kevahlık ve Kırık köyleri mâlikâne hisselerinin tamamen Pir Havend Zâviyesi Vakfına ait olduğu yazılıdır (BOA. TD 19: 495, 496, 523, 507). Bu kayıttan, zâviye vakfına 1455'deki akarlarından farklı olarak, 1485'te Kafirni nahiyesine bağlı Kevahlık köyü malikâne hissesinin de ilave edildiği görülmektedir. Kevahlık köyü malikâne hissesi, 1455 yılı Mufassal Defteri'nde Ali Dede Zâviyesi Vakfı adına kaydedilmiştir (BOA. TD 2: 637). 1455-1485 döneminde Kevahlık köyü malikâne gelirinin Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na aktarılması, iki vakıf arasında yakın bir bağ olduğunu göstermektedir.

Yine 1485 tarihli 19 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde, Şeyh köyü kaydı altında "Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Pir Havend Ruhullah... el-aziz be-çiheti der tasarruf-ı Seyyid Hasan an evlâd-ı el-merhûm el-mezkûr" cümlesi yazılıdır. Bu cümle bize, söz konusu tarihte merhum Pir Havend'in zâviyesinde oğlu Hasan'ın şeyh (zâviyedâr) olduğunu göstermektedir. Aynı defterde, Kevahlık ve Kırık köyleri kayıtları altında ise "Mâlikâne vakf-ı zâviye-i Pir Havend eş-şehir be-Çöregibüyük der Komanat" açıklaması yer almaktadır (BOA. TD 19: 523, 507). Bu açıklamadan Pir Havend'in Çöregibüyük olarak da tanındığı anlaşılmaktadır.

Sultan I. Ahmet zamanında Şeyh Recep Sivasî tarafından kaleme alınan *Necmü'l-Hüda* isimli eserde yer alan bir rivayete göre, büyük mutasavvıf Abdülkadir Ceylanî'nin şeyhi, Şeyh Ebu'l-Vefa el-Bağdadi, Anadolu'ya üç halife göndermiş ve bunlara "[b]indiğiniz hayvan nerede tevâkkuf eder, durursa, makamınız ve irşâd yeriniz orasıdır, orada kalınız" diye vasiyet etmiştir. Halifeler şeyhlerinin vasiyetlerini yerine getirmişlerdir. Bunlardan birisi, Şeyh Mehmed Perhevendi olup kabri Tokat civarında meşhur Çöregibüyük Zâviyesi'nin yakınındaki bir köydedir³. Bu rivayet dikkate alındığında Şeyh Mehmed Perhevendi'nin, Anadolu'daki bazı sosyal-dini hareketlerde önemli rol oynayan Vefâiyye tarikatının kurucusu Şeyh Ebu'l-Vefa el-Bağdadi'nin (ö. 501/1107) (Ocak, 1994-10: 347-8) halifelerinden birisi ve Çöregibüyük Zâviyesi'nin banisi olduğu kabul edilebilir. Bu takdirde zâviye, 12. yüzyılın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabilir. Canan Parla ve Yelda Olcay Uçkan ise herhangi bir delil göstermeden *Türkiye'nin Kültürel Mirası*-ı isimli kitapta zâviyeyi 13-14. yüzyıla tarihlemektedir (Parla-Uçkan, 2002, 190).

1657 yılında Tokat'a uğrayan Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Tokat'taki zâviyeler hakkında bazı bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre, Tokat şehri ve çevresinde toplam 16 zâviye mevcut olup bunların yedisi Bektaşî tekkesidir. Bu Bektaşî zâviyelerinin isimleri şöyledir: Açıkbaz, Çöregibüyük, Hıdırlık, Gıgıj Dede Sultan, Sümbüllü Baba, Taşoluk ve Kösek Baba (*Seyahatname*, 2001-V: 33-34). Bu tekkeler içinde yer alan Çöregibüyük Tekkesi, yukarıda açıklandığı üzere, Şeyh Pir Havend Zâviyesi'ni ifade etmektedir.

Bektaşilik tarikatı Hacı Bektaş Veli'nin ismine izafe edilmiştir. Tarihi kayıtlara göre, Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelmeden önce "Horasan Erenleri" diye bilinen Kalenderiye⁴ tarikatına bağlı kalmıştır. Cengiz istilası sebebiyle XIII. yüzyılda Anadolu'ya vuku bulan derviş göçleri sırasında Yesevî⁵ veya Haydarî⁶ dervişlerinden biri olarak, diğer Türkmen şeyhleri gibi, kendisine bağlı bir aşiretle Anadolu'ya gelmiştir (Ocak, 1996-14: 455). Anadolu'da Tâcü'l-ârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin (ö. 501/1107) kurduğu Vefâiyye tarikatının Anadolu'daki şeyhi olan Baba İlyas-ı Horasanî'ye intisap ederek onun halifelerinden biri olmuştur (Ocak, 1996-14: 457). Hacı Bektaş, mürşidi Baba İlyas-ı Horasanî'nin 1239'da başlattığı isyanda öldürülmesinden sonra o zamanki adı Sulucakarahöyük olan Hacıbektaş'a gelerek burada kendi adına bir zâviye kurmuştur (Tanman, 1996-14: 459). Hacı

Bektaş Zâviyesi'nden yetişen Rum abdalları (Vefâî, Kalenderî, Yesevî ve Haydarî dervişleri) Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, özellikle Batı Anadolu'da kurdukları zâviyelerde adını koymadan Bektaşiliğin temellerini atmışlardır (Ocak, 1992-5: 373-374). Bugünkü kimliği ile bilinen asıl Bektaşilik, 1516 yılında öldüğü ileri sürülen Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle şekillenmiştir. 16. yüzyılın başında Balım Sultan'ın faaliyet ve uygulamaları sonucunda Bektaşilik, Kalenderilik'ten tam anlamıyla ayrılarak iyice derlenip toparlanmış, tarikatın merkezi olan Hacı Bektaş Zâviyesi'ne bağlı sağlam bir taşra teşkilâtına sahip olmuştur. Bu sağlam teşkilat sayesinde, bağlı Bektaşî zâviyeleri üzerinde bir kontrol mekanizması kurulabilmiştir (Ocak, 1992-5: 373-374).

Asıl Bektaşilik tarikatının 16. yüzyılın başında kurulduğu dikkate alındığında, yukarıda belirtildiği üzere Şeyh Receb-i Sivasî'nin rivayetine göre, muhtemelen 12. yüzyılın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başlarında yaşayan Şeyh Mehmed Pir Havend'in başlangıçta bir Vefâî halifesi olarak Tokat'ın Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyünde bir Vefâî tekkesi kurmuştur. Sonraki devirlerde bu zâviyenin Kalenderî ve Haydarî tekkelerinde olduğu gibi Bektaşî tekkesine dönüştüğü ve Şeyh Pir Havend'in torunlarının Bektaşî tarikatına intisap ettikleri anlaşılmaktadır. Muhtemelen aynı dönemde Tokat şehrinde bir Haydarihane zâviyesi ve bir de Kalenderhâne zâviyesi kurulmuştur (BOA. TD 2: 42-43). Daha sonraki devirlerde Kalenderhane zâviyesi hakkında arşivlerde herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Muhtemelen Tokat'taki Kalenderî bağluları bilahare Şeyh Pir Havend Zâviyesi'nin müdavimi olmuşlardır. Ancak Haydarihâne zâviyesi varlığını Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam ettirmiştir (Yaroğlu, 2006: 94).

Şeyh Pir Havend'in Çöreğibüyük diye de tanınması, onun mensup olduğu aşiret ya da oymağın bu adı taşımasından kaynaklanmış olabilir. Çünkü Türkmen aşiretleri, şeyhleri ile birlikte Anadolu'ya gelmişler ve aşiretleri ya da oymaklarının adlarıyla anılmışlardır. Örneğin, Dede Garkın, ismini mensup olduğu Garkın aşiretinden almıştır (Ocak, 1996-14: 455). Ancak Anadolu'daki aşiretler ve oymaklar üzerine yapılan çalışmalarda Çöreğibüyük adını taşıyan herhangi bir aşiret ya da oymağa tesadüf edilememiştir.

3. Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı

Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın kuruluş senedi yani vakfiyesi arşivlerde tespit edilememiştir. Bu nedenle zâviye vakfının tam olarak ne zaman tesis edildiği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak Şeyh Pir Havend'in kimliği bahsinde ifade edildiği üzere, onun zâviye vakfı ile ilgili ilk bilgi, 1455 tarihli 2 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde yer almıştır. Bu bilgiden hareketle, zâviye vakfının 1455'ten önce tesis edildiği açıktır. Bu defterde, Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyü ile bu köye tabi Sitaruz mezarası ve yine aynı kazanın Kafırni nahiyesine bağlı Kırık köyü mâlikâne hisselerinin tamamen Pir Havend zâviyesi vakfına ait olduğu yazılıdır (BOA. TD 2: 180, 639). Defterde vakfın akarlarının ne kadar açke olduğu ise belirtilmemiştir.

1485 tarihli 19 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde Tokat kazasının Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyü ile bu köye tabi Sitaruz mezrası ve yine aynı kazanın Kafirni nahiyesine bağlı Kevahlık ve Kırık köyleri mâlîkâne hisselerinin tamamen Pir Havend zâviyesi vakfına ait olduğu belirtilmiştir (BOA. TD 19: 495, 496, 523, 507). Defterde vakfın akarlarının ne kadar akçe olduğu ise verilmemiştir. Vakfın 1455'teki akarlarına, 1485'te Kevahlık köyü malikâne hissesinin ilave edildiği görülmektedir.

Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1485 yılı akar bilgileri, 1520 tarihli 79 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde tekrar edilmiştir (BOA. TD 79: 54, 55, 86, 66). 1520 yılı Tapu Tahrir Defteri'ne göre, vakfın akar sağladığı yerleşim yerleri ile bu yerlerden ikisine ait akarların miktarı aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1520 Yılı Akarları

Nahiye	Köy ve mezra(mz) adı	Malikâne Hissesi	Toplam(akçe)
Komanat	Şeyhköy	Tam	0
	Sitaruz(mz.)	Tam	0
Kafirni	Kevahlık	Tam	1079
	Kırık	Tam	226

Şeyh Pir Havend zâviyesi vakfının 1485 ve 1520 yılları akar bilgileri, 1530 tarihli 387 numaralı Mufassal İcmal Tapu Tahrir Defteri'nde tekrar edilmiştir (BOA. TD 387: 439, 440, 442). 1530 yılı defterine göre, vakfın akar sağladığı yerleşim yerleri ve akarların miktarı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablo 2'deki verilerden Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın üç köy ve bir mezradan toplam 5545 akçe geliri olduğu görülmektedir.

Tablo 2 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1530 Yılı Akarları

Nahiye	Köy ve mezra(mz) adı	Malikâne Hissesi	Toplam(akçe)
Komanat	Şeyhköy	Tam	4240
	Sitaruz(mz)	Tam	
Kafirni	Kırık	Tam	226
	Kevahlık	Tam	1079
Toplam			5545

Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1485, 1520 ve 1530 yılları akar bilgileri, 1554 tarihli 287 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde tekrar edilmiştir (BOA. TD 287: 81, 162, 168). Bu bilgiden vakfın 1485-1554 arası dönemde akarlarında bir değişme olmadığı anlaşılmaktadır. 1554 yılı defterine göre, vakfın akar sağladığı yerleşim yerleri aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir. Defterde akarlardan tahsil edilen para miktarları yazılmadığı için tabloya yansıtılamamıştır.

Tablo 3 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1554 Yılı Akarları

Nahiye	Köy ve mezra (mz) adı	Malikâne Hissesi	Toplam(akçe)
Komanat	Şeyhköy	Tam	0
	Sitaruz(mz)	Tam	0
Kafirmi	Kevahlık	Tam	0
	Kırık	Tam	226

Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1485, 1520, 1530 ve 1554 yılları akar bilgileri, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 1574 tarihli 14 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde (TKGM. TD 14: 161b, 162b, 213b, 216b) tekrar edilmekle birlikte, aynı tarihli 10 numaralı Mufassal Tapu Tahrir Defteri'nde Niksar kazasına tabi Gözekse köyü malikâne hissesinin Şeyh Pir Havend oğullarına ait olduğu ifade edilmiştir (TKGM. TD 10: 59b). Bu bilgidен vakfın 1574'te Niksar'a bağlı Gözekse köyü malikâne gelirini de akarlarına eklediği anlaşılmaktadır. 1574 yılı Tapu Tahrir Defterleri'ne göre, vakfın akar sağladığı yerleşim yerleri aşağıda Tablo 4'te gösterilmiştir. Her iki defterde akarlardan tahsil edilen para miktarları yazılmadığı için tabloya yansıtılamamıştır. 1574 yılına ait Rum Eyaleti Evkaf Defteri'nde ise Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın kaydı yer almamıştır.

Tablo 4 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1574 Yılı Akarları

Nahiye	Köy ve mezra(mz) adı	Malikâne Hissesi	Toplam(akçe)
Komanat	Şeyhköy	Tam	0
	Sitaruz(mz)	Tam	0
Kafirmi	Kevahlık	Tam	0
	Kırık	Tam	226
Niksar	Gözekse	Tam	0

1574'ten 1836 yılına kadar arşivlerde Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın akarlarına dair herhangi bir muhasebe kaydına rastlanmamıştır. Bu durum vakfın faaliyetini durdurduğu anlamına gelmemektedir. Zira bu süreçte vakfın faal olduğu görevli atama kayıtlarından açıkça görülmektedir. Bu hususta birkaç örnek atama kaydı zikredilebilir. Örneğin, 23 Zilhicce 1116/18 Nisan 1705 tarihli bir belgeye göre, Tokat kazasının Şeyh köyünde medfun vâkıf merhum Pir Havend Zâviyesi vakfiyesi, Niksar kazasına tabi Gözekse köyü ile sair köyler ve mezarların gallesi vakfiyesi ve defter suretinde tevliyet birinci batında olan evladın en salih ve en yetişkine şart koşulmuş olup zikrolunan köylerin tevliyet ve tasarruf nöbeti vâkıf evladından Es-Seyyid Ali Dede ve Es-Seyyid İsmail Dede'ye intikal etmiştir. Ancak bunlar zâviyenin tasarruflarından yararlanmadıkları gibi Şeyh köyünü terk etmeleri nedeniyle kendi istekleri ile zâviye tasarruf nöbeti ve tevliyetinden vâkıf evladından

olup ikinci batında olan Seyyid Molla Ömer lehine feragat etmişlerdir. Feragat uygun görülerek tevliyet görevi adı geçen Ömer'e tevcih edilmiştir (BOA. İE. Evkaf 6819).

Muharrem 1228/Ocak 1813 tarihli bir diğer belgeye göre, Niksar kazasına tabi Gözekse köyü mâlikânesi Pir Havend Vakfı'na ait olup vakıfta tevliyet erkek evlada şart olduğundan mütevellisi en salih ve en yetişkin erkek evlattan Osman'ın ölümü üzerine Komanat naibi Şeyh-zade Seyyid Mustafa arzıyla tevliyet bunun öz oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid Mehmed'e müştereken tevcih edilmiştir (VGMA. Hurufat Defteri 569: 170).⁷

53 numaralı Tokat Şer'iyye Sicilinde Şeyh Pir Havend Vakfı'nın 1252-1257/1836-1841 yılları arasındaki döneme ait muhasebe dökümleri bulunmaktadır. Bu muhasebe kayıtlarının ilki, 15 Şaban 1252/25 Kasım 1836 tarihinde hazırlanan 1252/1836 yılı muhasebesi olup buna dair veriler aşağıda Tablo 5'te özetlenmiştir (TŞS. 53: 2-3/3).

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde, ilk olarak vakfın 15 ve 16'ıncı yüzyıllardaki akarlarına Güvasak? mezrasının ilave olduğu görülmektedir. İkinci olarak, 1836 yılı muhasebesinde vakfın gelirleri ve giderleri buğday ve arpa üzerinden kile ve rubla'ı olarak verilmiştir. Son olarak, vakfa ait gelirlerin yaklaşık dörtte biri (18 kile 11 rubla'ı buğday ve arpa) Evkaf Nezareti öşrü, şahnelik (vergi memuru harcı), nakliye, kahve ve duhân (tütün) giderleri, ambar kirası, aşboğaz (yemek ücreti) ve sair masraflar için ödenmiştir. Geriye kalan 38 kile 1 rubla'ı buğday ve arpa ise vâkıfın zâviyesine gelip gidenlere yiyecek içecek hizmeti vermek üzere vâkıf evladından zâviyedarlık ve mütevellilik vazifelerini ifa eden Osman oğlu Seyyid Hasan ve Muhammed'e teslim edilmiştir.

Tablo 5 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1836 Yılı Muhasebesi

Gelirler	Buğday	Arpa	Toplam
Köyler	(rubla'ı) ⁸	(rubla'ı)	(rubla'ı)
Çöreğibüyük (Komanat)	197	86,5	283,5
Tekyeyeri mezrası (Çöreğibüyük-Komanat)	82	0	82
Kırukyeri mezrası (Kafirni)	29,5	32,5	62
Kevahlık (Kafirni)	90	34	124
Gözekse (Niksar)	203,5	68	271,5
Güvasak? mezrası	46	0	46
Toplam (rubla'ı)	648	221	869

Toplam (kile)	40,5 kile	13 kile 13 rubla'ı	63,5 kile 13 rubla'ı
Giderler			
Evkâf-ı Hümâyûn öşrü	65	22	87
Şahnelik	60	22	82
Nakliye, kahve, dühân, ambar kirası, aşboğaz ve sair masârifât	52	39	91
Toplam (rubla'ı)	177	83	260
Toplam (kile)	11 kile 1 rubla'ı	8 kile 10 rubla'ı	18 kile 11 rubla'ı
Bakisi zâviyedar/mütevellîye	29 kile 7 rubla'ı	8 kile 10 rubla'ı	38 kile 1 rubla'ı

Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 53 numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nde yer alan ikinci muhasebe dökümü 1838 yılına aittir. 19 Zilkade 1253/14 Şubat 1838 tarihinde hazırlanan 1253/1838 yılı muhasebe verileri aşağıda Tablo 6'da özetlenmiştir (TŞS. 53: 63/2). Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, ilk olarak vakfın 15 ve 16'ncı yüzyıllardaki akarlarının değişmediği görülmektedir. İkinci olarak, vakfın gelirleri ve giderleri 1836 yılı muhasebesinde olduğu gibi buğday ve arpa üzerinden kuruş olarak verilmiştir. Üçüncü olarak, vakfın gelirlerinin yaklaşık dörtte biri (1249 kuruş) Evkaf Nezareti öşrü, nakliye, kahve ve duhân (tütün) giderleri ve sair masraflar için ödenmiş; kalan 3344 kuruş vâkıfın zâviyesine gelip gidenlere yiyecek içecek hizmeti vermek üzere vâkıf evladından zâviyedarlık ve mütevellilik vazifesini birlikte ifa eden kimseye teslim edilmiştir. Son olarak, vakfın 1836 yılı toplam geliri (869 rubla'ı buğday ve arpa) 1838 yılı toplam geliri (769 rubla'ı buğday ve arpa) ile karşılaştırıldığında, 1838 yılı gelirinin 100 rubla'ı daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 6 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1838 Yılı Muhasebesi

Gelirler						
Ürünler	Buğday		Arpa		Toplam (rubla'ı)	Toplam (kuruş)
Köyler	rubla'ı	Kuruş	rubla'ı	Kuruş		
Çöreğibüyük (Komanat)	193	1327	64,5	201,5	257,5	1528,5
Tekyeyeri (Komanat)	100	687,5	0	0	100	687,5
Kırukyeri (Komanat)	24	165	21	65,5	45	230,5

Kevahlık (Komanat)	63	423	32	100	95	523
Gözekse (Niksar)	203,5	1399	68	225	271,5	1624
Toplam	583,5	4001,5	185,5	390,5	769	4593,5
Giderler						
Evkâf-ı Hümâyûn öşrü						459
Nakliye, kahve, dühân						790
Toplam						1249
Bakisi zâviyedar/mütevellîye						3344

Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 53 numaralı Tokat Şer'iyeye Sicil'i'nde yer alan üçüncü muhasebe kaydı 1839 yılına aittir. 15 Muharrem 1255/31 Mart 1839 tarihinde hazırlanan 1255/1839 yılı muhasebe dökümü aşağıda Tablo 7'de verilmiştir (TŞS. 53: 86/1). Tablo 7'deki veriler incelendiğinde, ilk olarak vakfın akarlarının değişmediği görülmektedir. İkinci olarak, vakfın gelirleri ve giderleri 1836 ve 1838 yıllarında olduğu gibi buğday ve arpa üzerinden kuruş olarak hesap edilmiştir. Üçüncü olarak, vakıf gelirlerinin yaklaşık sekizde biri (226,5 kuruş) Evkaf Nezareti öşrü ve yazıcı (muharrir) maaşı için ödenmiş; kalan 1589 kuruş vâkıfın zâviyesine gelip gidenlere yiyecek içecek hizmeti vermek üzere vâkıf evladından zâviyedarlık ve mütevellilik vazifesini beraber yürüten Osman oğlu Seyyid Hasan ve Muhammed'e teslim edilmiştir. Son olarak, vakfın 1838 yılı toplam geliri (4593,5 kuruş) 1839 yılı toplam geliri (1815,5 kuruş) ile karşılaştırıldığında, 1839 yılı gelirinin 2778 kuruş daha düşük olduğu görülmektedir. Bu aşırı gelir düşüklüğünün sebebi, 1839 yılı muhasebesinin sonuç kısmında belirtildiği üzere zâviyenin çevresindeki köylerin perişan olması ve ahalilerinin azalmasıdır.

Tablo 7 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1839 Yılı Muhasebesi

Gelirler						
Ürünler	Buğday		Arpa		Toplam (rubla'ı)	Toplam (kuruş)
Köyler	rubla'ı	Kuruş	rubla'ı	Kuruş		
Çöreğibüyük (Komanat)	149	558,5	35	87,5	184	646
Tekyeyeri (Komanat)	53,5	200,5	0	0	53,5	200,5
Kırkyeri (Komanat)	22	82,5	16	40	38	122,5
Kevahlık (Komanat)	65,5	245,5	62,5	156	128	401,5
Gözekse (Niksar)	85	322,5	49	122,5	134	445
Toplam	375	1409,5	162,5	406	537,5	1815,5

Giderler	
Evkâf-ı Hümâyûn öşrü ve muharrir maaşı	226,5
Bakisi zâviyedar/mütevellîye	1589

Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 53 numaralı Tokat Şer'îye Sicilî'nde yer alan son muhasebesi 1841 yılına ait olup 11 Muharrem 1257/5 Mart 1841 tarihinde düzenlenmiştir (TŞS. 53: 164/1). 1841 yılı muhasebe dökümü aşağıda Tablo 8'de verilmiştir. Tablo 8'deki veriler incelendiğinde, ilk olarak vakfın akarlarından Niksar kazasına bağlı Gözekse köyü malikâne hissesinin 1841 yılı muhasebesinde yer almadığı görülmektedir. İkinci olarak, vakfın gelirleri ve giderleri 1836, 1838 ve 1839 yıllarında olduğu gibi tahıl ürünleri üzerinden kuruş olarak hesap edilmiştir. Daha önceki yılların muhasebelerinde ürün olarak sadece buğday ve arpa yer almışken 1841 yılı muhasebesinde buğday ve arpanın yanı sıra darı ve mısır da vergilendirilmiştir. Üçüncü olarak, vakıf gelirlerinin dörtte biri (370,5 kuruş) muhasebe harcı ve yazıcı (muharrir) maaşı için ödenmiş, kalan 1113 kuruş vâkıfın zâviyesine gelip gidenlere yiyecek içecek hizmeti vermek üzere vâkıf evladından zâviyedarlık ve mütevellilik vazifesini birlikte ifa eden kişiye teslim edilmiştir. Son olarak, vakfın 1839 yılı toplam geliri (1815,5 kuruş) 1841 yılı toplam geliri (1483,5 kuruş) ile kıyaslandığında, 1841 yılı gelirinin daha düşük olduğu görülmektedir. Bu aşırı gelir düşüklüğünün sebebi, vakfın akarlarından Niksar kazasına bağlı Gözekse köyü malikâne hissesinin 1841 yılı muhasebesinde yer almamasıdır.

Tablo 8 Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1841 Yılı Muhasebesi

Gelirler									
Ürünler	Buğday		Arpa		Darı/Mısır		Hezirat	Toplam	Toplam
Köyler	rubla'ı	kuruş	rubla'ı	kuruş	rubla'ı	kuruş	kuruş	(rubla'ı)	(kuruş)
Çöreğibüyük	45	720	21	210	4	40	33,5	70	1003,5
Kevahlık	10	160	3,5	35	2,5	25	0	16	220
Kırık	10	160	10	100	0	0	0	20	260
Toplam	65	1040	34,5	345	6,5	65	33,5	106	1483,5
Giderler									
Muhasebe harcı ve muharrir maaşı								370,5	
Bakisi zâviyedar/mütevellîye								1113	

4. Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na Yapılan Müdahaleler

Şeyh Pir Havend Zâviyesi'nin Tokat ve Niksar kazalarında bulunan vakıf akarlarına gerek askeri (devlet görevlileri) gerekse reaya içinden bazı şahıslar tarafından müdahale edilerek haksız yere gelirleri zapt edilmiştir. Ayrıca vakfın çalışanları arasında da bazen ihtilaflar yaşanmıştır. Bu hususlarla ilgili arşivlerde çok sayıda belge bulunmaktadır. Örnek olarak seçtiğimiz belgelerde Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na yapılan müdahaleler açıkça görülmektedir. Aşağıda incelediğimiz kayıtlar

rın biri hariç tamamı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Sivas eyaleti Şikâyet Ahkâm Defterleri'nden alınmıştır.

İlk belgeye göre; Tokat Yazıcık mahallesinden Saliha Hatun ile kız kardeşi Komanat nahiyesi Gevle köyünden Ümmühani Hatun mahkemede Komanat nahiyesinde bulunan vâkıf Pir Havend'in evladından ve Şeyh köyü sakinlerinden Seyyid Mehmed ibn-i Seyyid Mahmud b. Ahmed b. Abdalbaki ve diğer Seyyid Mehmed Çelebi ve Mustafa ibn-i Seyyid Yahya b. Ahmed b. Abdalbaki ve diğer Seyyid Mehmed b. Seyyid Hasan b. Mahmud b. Abdalbaki adlı kişiler hakkında davacı olmuşlardır. İfadelerinde ecdatları Polad ibn-i Said Şehid Muhammed b. Emir Şah isimli vâkıfın Komanat nahiyesi Kevahlık köyü malikânesi hâsıl öşrünü vakfiyesinde erkek ve kadın ayrımı olmadan evlatları ve evlatlarının evlatlarına batnen ba'de batnin kaidesi üzere birinci batında olan evladına vakf ve şart eylediğini, vâkıf evladından cetleri Abdalbaki Abdullah'ın oğlu Osman'ın evlatları olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca adı geçen Seyyid Mehmed ve Seyyid Mustafa'nın vâkıf evladından Abdalbaki'nin oğlu Ahmed'in oğlu Yahya'nın oğulları, diğer Seyyid Mehmed'in Abdalbaki'nin oğlu Ahmed'in oğlu Mahmud'un oğlu ve diğer Seyyid Mehmed'in ise Abdalbaki'nin kardeşi Ali'nin oğlu Mahmud'un oğlu Hasan'ın oğlu olduğunu ifade etmişlerdir. Bu takdirde kendilerinin birinci batında, diğerlerinin ikinci batında olup tasarruf nöbeti bunlara intikal etmişken vâkıfın Kevahlık köyü malikânesini erkek evlada vakf ve şart eylediği kanaati ile vakfiyeye ve şarta aykırı olarak bu şahısların fuzuli zapt ettiklerini söyleyerek iadesini istemişlerdir. Davalılar davacı Saliha ve Ümmühani Hatunların ifade ettikleri gibi, kendilerinin ikinci batında vâkıf evladı olduklarını, vakfiyeye göre vâkıfın erkek evladının zapt ede geldiğini ve kendilerinin de erkek evlattan olduklarından zapt ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine vakfiyeye bakıldığında vâkıfın erkek ve kadın ayrımı yapmadığı anlaşıldığından davalılar Seyyid Mehmed, diğer Seyyid Mehmed ve Seyyid Mustafa ve diğer Seyyid Mehmed'in rızalarıyla vakıftan el çekmelerine, birinci batından vâkıf evlatlarına vakfiyeyi iade etmelerine ve vakfiye gereği Kevahlık köyü tam malikânesi öşrünü Saliha ve Ümmühani Hatunların evladiyet ve meşruiyet üzere tasarruf etmelerine gurre-i Zilhice 1131/15 Ekim 1719 tarihinde karar verilmiştir. Daha sonra bu hüccet ile Saliha ve Ümmühani Hatunlar berat almak ve Anadolu Muhasebesi Defteri'ne kaydolmak için Divan-ı Hümayun'a müracaat etmişlerdir. Anadolu Muhasebesi Defterleri ile Defterhane-i Amire'de bulunan Mufassal Defterlere bakılarak isteklerinin uygunluğu tespit edilmiş ve Anadolu Muhasebesi Defteri'ne 10 Cemaziyü'lâhır 1134/26 Şubat 1722 tarihinde kayıtları yapılmıştır (BOA. Vakfiyeler Tasnifi 23/11).

İkinci belgeye göre, Seyyid Mehmed b. Fazlı Divan-ı Hümayun'a sunduğu arzualde evvela; Komanat'ta Çöreğibüyük diye bilinen Pir Havend Zâviyesi Vakfı'ndan Tokat kazası Kafirni nahiyesine tabi Kevahlık köyü malikânesi vakfı tevliyetinin mutasarrıfları Seyyid Mehmed, diğer Seyyid Mehmed ve diğer Mehmed'in feragatlerinden malikâne mutasarrıflığı 1134/1722 senesinde vâkıf evladından Saliha ve Ümmühani'ye tevcih edildiğini ifade etmiştir. 1189 senesi Muharreminde/Mart

1775'te ise Es-Seyyid el-Hac Derviş mahlûlünden hasbi olarak tevliyetin vâkıf evladı olarak kendisine tevcih edildiğini ve hâlâ üzerinde olduğunu belirtmiştir.

İkinci olarak; Niksar'da Gözekse köyü malikânesinin Pir Havend Vakfı köylerinden olduğunu, adı geçen vakfın vakfiyesinde tevliyetin erkek evlada vakf ve şart ettirildiğini, Şevval 1153/Aralık 1740'ta tevliyetin erkek evlattan Es-Seyyid Ahmet'e berat ettirildiği belirtilmiştir. Sonra tevliyeti kız evlattan Hacı Derviş'in şarta aykırı olarak berat ettirip ölmesi üzerine tevliyetin kızıdan vâkıf evladı olan Seyyid Ahmed ve Seyyid Hüseyin kardeşlere tevcih olunduğu ifade edilmiştir.

Üçüncü olarak; Defterhane-i Amire'deki Mufassal Defterlere bakılarak Kafirni nahiyesine tabi Kevahlık köyü malikânesinin Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na, Niksar nahiyesine bağlı Gözekse köyü malikânesinin Pir Havend evladı vakfına ait olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda kendisinin Pir Havend Zâviyesi Vakfı'ndan Kevahlık köyü ve ona bağlı yerlerin malikâne vakfının meşru beratlı mütevellisi olduğunun tescil edildiğini ancak kızdan vâkıf evladı olan Seyyid Hüseyin ve Seyyid Ahmed'in adı geçen vakıf köylerinden Niksar'a tabi Gözekse köyü tevliyetini haksız olarak yeniden askeriden berat ettirerek buna ve sair vâkıf evladına zarar verdiğini bildirerek askeri beratın iptalini istemiştir. Bu talep üzerine meselenin Defterhane kayıtları dikkate alınarak mahallinde kadı huzurunda adı geçen Seyyid Hüseyin ve Seyyid Ahmed ile diğer vâkıf evlatları ve tarafsız kimseler hazır oldukları halde değerlendirilip hakikatin tespitinden sonra Divan'a bildirilmesi için Tokat ve Niksar kadıları naiplerine Evâil-i Şevval 1189/25 Kasım-4 Aralık 1775 tarihli bir hüküm yazılmıştır (BOA. SAD 13: 5/2).

Üçüncü belgeye göre, Mufassal ve İcmal Defterinde, Sivas sancağında Tokat kazasına tabi Kafirni nahiyesinin Kevahlık köyü malikânesi Komanat nahiyesinde Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na, divani hissesinin tımara ait olduğu; Askeri Ruznamçe kaydında ise Tokat kazası Komanat nahiyesine tabi Çöreğibüyük köyünde medfun Şeyh Pir Havend Vakfı'nın tevliyet ve zâviyedarlığı evladiyet ve meşrutiyet üzere Seyyid Osman'ın üzerinde olduğu daha önce tespit edilmiştir.

Adı geçen zâviye vakfına ait olan Kevahlık köyü hâsılatından Seyyid Ömer b. Abdalbaki, Seyyid Hüseyin b. Halil, Rukiye bint-i Ahmed, Seyyid Hasan, Emin ve Mehmed isimli kişiler evlatlık hissesi talebiyle mahkemede mütevellî Seyyid Şeyh Osman b. Seyyid Hüseyin'den davacı olmuşlardır. Mahkemedeki ifadelerinde babalarının mütevellinin babası Seyyid Hüseyin ile batında beraber ve derecede eşit vâkıf evladından olduklarını, Kevahlık köyü aşarından evlatlık hissesi almakta iken öldüklerinden "tasarruf sırası bizimle mütevellî Osman ve amca-zadeleri Seyyid Abdullâh ve Seyyid İsmail'e intikal etmiştir" diyerek bir adet hüccet ibraz etmişlerdir. İddiacılardan davalarına delil istenildiğinde herhangi bir delil sunamadıkları, yalan söyledikleri, senetlerinin sahte olduğu, haksız yere Kevahlık köyü hâsılatını zapt ettikleri ve aslında vâkıf evladından olmayan el-Hac İsmail'in evlatları oldukları tespit edildiğinden bunların mütevellî Osman'a müdahalelerinin engellenmesi için daha

önce emr-i şerif verildiği belirtilmiştir. Bu husus incelendiğinde, defter ve kanun üzere müdahalenin engellenmesi için Evâsıt-ı Zilkâde 1222/1-10 Ocak 1711 tarihli bir emr-i şerif yazıldığı ancak buna uyulmadığından mütevellî Osman yeniden emr-i şerif rica etmiştir. Divan-ı Hümayun'daki kayıtlara tekrar bakıldığında belirtilen tarihte emr-i şerif yazıldığı görülmüş, daha önce sadır olan emr-i âli gereği hareket edilmesi için Tokat kazası naibine tekrar Evâsıt-ı Zikâde 1224/18 Aralık-28 Aralık 1809 tarihli bir hüküm gönderilmiştir (BOA. SAD 23: 25/2).

Dördüncü belgeye göre, Seyyid Osman'ın oğulları Seyyid Hasan ve Seyyid Mehmed Divan-ı Hümayun'a gelip evvela Sivas sancağında Komanat nahiyesine tabi Şeyh köyü ve Tokat kazasında Kafırni nahiyesine bağlı Kırık köyü malikânelerinin Pir Havend Zâviyesi Vakfı olduğunu, Şeyh köyü divanisinin, ortaklaşa olarak Artukabad nahiyesinde Sulusaray köyü ve diğer yerlerden 15755 akçelik tımara mutasarrıf es-Seyyid Mehmed ve mütekait Osman'ın, Kırık köyü divanisinin müştereken Sivas nahiyesinde Reyhan köyü ve diğer yerlerden 1500 akçe gedik tımara mutasarrıf Sivas kalesi muhafızlarından Süleyman oğlu Seyyid Ali'nin üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra Defterhâne kayıtlarına göre Komanat'a bağlı Çöreğibüyük köyünde medfun Şeyh Pir Havend Vakfı'nın tevliyet ve zâviyedarlığı evladiyet ve meşrutiyet üzere Askeri Ruznamçe'den verilen beratla kendileri üzerlerinde bulunmakla bunlar Şeyh ve Kırık köyleri malikâne gelirlerini almak istediklerinde ilgisi olmayan bazı şahıslar "bu iki köyün malikâneleri mahsulünü biz ta'sir ederiz" diyerek haksız yere müdahale ettiklerinden müdahalelerin engellenmesi için emr-i şerif talep etmişlerdir. Bu talep üzerine Defterhane-i Amire'de bulunan Ruznamçe ve Mufassal Defterlere bakılarak bunların verdikleri bilgilerin doğru olduğu anlaşıldığından defter ve kanun üzere hareket edilmesi için Divan'dan Tokat ve Komanat naiplerine Evahir-i Safer 1236/ 28 Kasım-8 Aralık 1820 tarihli bir hüküm yazılmıştır (BOA. SAD 27: 116/3).⁹

Son belgeye göre; Tokat kazası naibi Divan-ı Hümayun'a gönderdiği ilamda Komanat nahiyesine tabi Çöreğibüyük köyünde Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın mütevellisi Seyyid Hüseyin'in mahkemede Seyyid el-Hac Mustafa ibn-i Ömer hakkında bunun vâkıf evladı olmadığı halde birkaç seneden beri zâviyenin parasından evladiyet hissesi aldığını iddia ederek bunun engellenmesini talep etmiştir. Davalı Mustafa cevabında vakfın vakıf senedi olmadığından eski teamül üzere öteden beri vâkıf evladından olarak evladiyet hissesi aldığını ifade etmiştir. Bunun üzerine iki şahidin şahadetine müracaat edilmiş, şahitler vakfın vakfiyesinin kayıtlı olmadığını ve Mustafa'nın vâkıf evladı olarak evlatlık hissesi aldığını söylemiş olmalarıyla kendisine hüccet verilerek mesele çözülmüştür. Ancak mütevellî adı geçen Mustafa'ya müdahaleye devam ettiğinden bunun engellemesi için kadı emr-i şerif ricasında bulunmuştur. Bu rica üzerine Divan'dan mütevellî Hüseyin'in vâkıf evladı Mustafa'ya müdahalesinin kaldırılması için Tokat kazası naibine Evâhir-i Şevval 1244/26 Nisan-5 Mayıs 1829 tarihli bir hüküm yazılmıştır (BOA. SAD 29: 214/4).

5. Çöreğibüyük Köyü Türbesi

Şeyh Pir Havend'in medfun olduğu Şeyh köyünün ismi, yukarıda Pir Havend Zâviyesi Vakfı'na yapılan müdahaleler başlığı altında özetlenen belgelerden görüleceği üzere bazen Çöreğibüyük olarak ifade edilmiştir. 1485 yılına ait 19 numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde Pir Havend'in "Çöreğibüyük" diye tanındığı belirtilmiştir (BOA. TD 19: 523, 507). Günümüzde ise Şeyh köyü ismi unutulmuş Şeyh Pir Havend'in diğer adı "Çöreğibüyük" köyü adı olarak kullanılmaktadır. Şeyh Pir Havend ya da Çöreğibüyük Zâviyesi ve Türbesi Tokat merkeze bağlı ve Tokat kent merkezinin kuzey doğusundaki Çöreğibüyük köyünün kuzeyinde, bugün mezarlık olarak kullanılan bölgede yer almaktadır. Günümüzde yapının sadece türbe kısmı ayakta kalabilmiştir. Yukarıda Şeyh Pir Havend'in kimliği başlığı altında belirtildiği üzere, türbenin giriş kapısı üzerindeki Arapça iki satırlık kitabeden yapının 857/1453 tarihinde Pir Havend'in oğlu Muhammed'in oğlu Pir Havend tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Türbe, yöredeki XV. yüzyıl türbeleriyle benzer plan ve mimari özellikler yansıtır (Gündoğdu vd, 2006: 161). Yapı, genel olarak kaba yontma taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Güney cephe içinde bulunan mihrapta ise kısmen alçı kabartma bulunur. Duvarlarda kaba yontma taş, örtü ve kemerlerde tuğla, köşelerde ise düzgün kesme taş kullanılmıştır. Dikdörtgen planlı yapının merkezi, basık sivri kemerler üzerine oturan bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, dışarıya sekizgen kasnak ve piramidal külah formunda yansımaktadır. Yapı, kuzeye ve güneye yarım beşik tonozlarla genişletilmiştir. Türbenin içi, güney ve batı cephesinin ortasında bulunan yarım dairevi kemerli iki pencere ile aydınlatılmıştır. İçeride ortada iki mermer sanduka bulunmaktadır (Eravşar, 2004: 107-108; Gündoğdu vd, 2006: 161). 2013 yılında yapılan son onarımında¹⁰ mermer sandukalar değiştirilmiş, türbenin beden duvarları kireç harçlı bir sıva ile kaplanmıştır. Türbenin çeşitli açılardan çekilen fotoğrafları ekte yer almaktadır.

Tokat merkeze bağlı Çöreğibüyük köyü ile Çöreğibüyük Tekkesi ve Türbesi'nin Niksar şehir merkezindeki Çöreğibüyük Camisi ile bağlantısı olup olmadığı hususuna gelince, isim benzerliği dışında bir yakınlık söz konusu değildir. Niksar'daki Çöreğibüyük Camisi, Danişmendliler ya da Selçuklular zamanında Darülhayr (Hayırevi) adıyla inşa edilen zâviye, medrese ve nihayet günümüzde cami olarak kullanılan bir yapıdır (Şahin, 1999: 53-54). Bu yapıya Çöreğibüyük denilmesinin sebebi, kapısının üst kısmının iki tarafında daire şeklinde çiçek motifinin bulunmasıdır (Uzunçarşılı, 1927: 72).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı ve Çöreğibüyük Türbesi hakkındaki bu çalışma, ulusal arşivlerdeki yeni belgelere dayalı olarak kaleme alınmış ve elde edilen bulgular çerçevesinde bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

İlk olarak; Şeyh Pir Havend'in kimliği konusunda mevcut bulgular üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekir. Sultan I. Ahmet zamanında Şeyh Receb-i Sivasî'nin kaleme aldığı *Necmü'l-Hüda* isimli eserde yer alan bir rivayete göre, 12. yüzyılda yaşamış ve Vefaiyye tarikatının kurucusu olan Ebu'l-Vefa el-Bağdadi'nin halifesi olup onun vasiyetine uyarak Anadolu'ya gelmiştir. Mezarı, Tokat civarında meşhur Çöreğibüyük Zâviyesi'nin yakınındaki bir köydedir. Bu rivayet dikkate alındığında Şeyh Mehmed Perhevendî'nin Vefaiyye tarikatı müntesibi ve Çöreğibüyük Zâviyesi'nin banisi olduğu kabul edilebilir. Bu takdirde zâviye, 12. yüzyılın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olabilir. Canan Parla ve Yelda Olcay Uçkan ise herhangi bir delil göstermeden *Türkiye'nin Kültürel Mirası-I* isimli kitapta zâviyeyi 13-14. yüzyıla tarihlemektedir.

17. asrın ortalarında Evliya Çelebi, Şeyh Pir Havend Zâviyesi'ni bir Bektaşî tekkesi olarak tanımlamıştır. 13-15. asırlarda Anadolu'da Vefai, Kalenderî ve Haydarî dervişleri faal hâldeydiler ve bu süreçte bu dervişler Bektaşîlik tarikatının alt yapısını oluşturdular. Asıl Bektaşîlik tarikatının 16. yüzyılın başında kurulduğu dikkate alındığında, muhtemelen 12. yüzyılın ikinci yarısı veya 13. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olan Şeyh Pir Havend Zâviyesi'nin başlangıçta bir Vefai tekkesi olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde Şeyh Pir Havend'in de bir Vefai halifesi olması muhtemeldir. Pir Havend'in "Çöreğibüyük" diye tanınması ise mensup olduğu aşiretin ya da oymağın adının Çöreğibüyük olmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak bu hususu destekleyecek herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

İkinci olarak; Şeyh Pir Havend Zâviyesi'ne vakıf akarlar tahsis edilmiştir. Osmanlı döneminde Sivas sancağında Tokat kazasının Komanat (Gümenek) nahiyesine bağlı Şeyh köyü ile bu köye tabi Sitaruz mezrası, Tokat kazasının Kafirni (Almus) nahiyesine bağlı Kevahlık (Serince) ve Kırık (Kınık) köyleri ve aynı sancak içinde Niksar kazasının Gözekse (Arıpınar) köyü mâlikâne hisseleri bu zâviyenin vakıf akarlarını oluşturmuştur. Pir Havend'in mâlikâne-divânî sistemi çerçevesinde dört köy ve bir mezranın malikâne hisselerinden istifade etmesi onun Osmanlı öncesi dönemin yerel beylerinden ya da önde gelen tarikat şeyhlerinden biri olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Üçüncü olarak; Şeyh Pir Havend'in tekkesini kurduğu yerleşim yeri Komanat nahiyesine bağlı Şeyh köyüdür. Büyük ihtimalle köyün adı Şeyh Pir Havend'in sıfatından gelmektedir. 18 ve 19. yüzyıl Osmanlı belgelerinde bu köyün adı bazen "Şeyh" bazen de "Çöreğibüyük" olarak ifade edilmiştir. Şeyh Pir Havend'in 1485'ten itibaren "Çöreğibüyük" diye tanınması, muhtemelen Şeyh köyünün adının Çöreğibüyük olarak anılmasına sebep olmuştur. Günümüzde Şeyh köyü adı unutulmuş, Çöreğibüyük köyü ismi kullanılmaktadır. Köy halkı, Şeyh Pir Havend soyundan gelen şeyhlerin telkin ettiği Bektaşîlik tarikatı ritüellerini Kul Himmetliler grubuna bağlı olarak hala devam ettirmektedir (Üçer, 2013: 213).

Dördüncü olarak; arşiv kayıtlarında Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nda görevli olarak sadece zâviyedar ve mütevellinin ismi geçmektedir. Genel olarak, bu iki vazifeyi birlikte Şeyh Pir Havend'in soyundan gelenler yürütmüşlerdir. Vakfın akarlarından gelen gelirler, öncelikli olarak zâviyedeki yiyecek, içecek ve konaklama hizmetlerine, kalanı zâviyede şeyhlik ve mütevellilik yapan kişilere tahsis edilmiştir. 1836'dan itibaren Evkaf Nezareti'nin kurulması ile vakıflara vergi uygulaması başlatıldığından, Şeyh Pir Havend Zâviyesi Vakfı'nın 1836-1841 dönemi muhasebelerinde bu vergiler de yer almıştır.

Son olarak; zâviyelerin genelinde olduğu gibi Şeyh Pir Havend Zâviyesi'nin de bir türbe kısmı mevcuttur. Günümüzde yapının sadece türbe kısmı ayakta kalabilmiştir. Genel olarak, yontma taş, kesme taş ve tuğladan inşa edilmiş olan türbe, giriş kapısının üzerindeki kitabeye göre Pir Havend'in oğlu Muhammed'in oğlu Şeyh Pir Havend tarafından Gurre-i Zilhicce 857/3 Aralık 1453 tarihinde yaptırılmıştır. Son yıllarda türbe restore edilmiş olup halen ziyaretçilerini ağırlamaya devam etmektedir.

Son Notlar

1 Kitabenin orijinal metni ve çevirisi mevcut iki yayında (Eravşar, 2004: 106; Gündoğdu vd, 2006: 160-161) yer almakla birlikte, tarafımızdan yeniden gözden geçirilmiştir.

2 Bu sistemin kökleri 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu Selçukları ve onların halefi olan küçük beyliklere dayanmaktadır. Selçuklu sultanları ve küçük beyliklerin idarecileri yerel beylere ve tarikat şeyhlerine çok sayıda kırsal yerleşim yerinin vergi toplama haklarını para ya da itaat karşılığında bahşetmişlerdir. 1393-1398 yılları arasında Osmanlılar Tokat kazasının da bağlı olduğu Rum/Sivas eyaleti topraklarını ilhak ettiklerinde yerel beyler ve tarikat şeyhlerinin vergi toplama haklarını ve imtiyazlarını kabul ederek bölgede farklı bir toprak idaresi ve vergi toplama sistemi uygulamaya başladılar. Bu, bir vergi birimi (köy veya mezra) gelirinin *divânî* ve *malikâne hisse* olarak paylaşıldığı “malikâne-divânî sistemi” idi. Divânî hisse timar sahiplerine, malikâne hisse ise mülk sahibi yerel beylere ya da tarikat şeyhlerine tahsis edilmişti. Başka bir ifade ile bu sistem altında köylüler iki öşür ödediler: bir öşür *divânî hisse* olarak, diğer öşür vergilerle birlikte, timar sistemi çerçevesinde timarlı sipahiye veya sancak idaresine; bir ikinci öşür *malikâne hissesi* olarak yerel beylere ya da tarikat şeyhlerine veya onların kurdukları vakıflara verilmekteydi. Bu sistemde bazı durumlarda divânî ve malikâne hisseleri ya timar sahiplerine, ya üst düzey sancak idarecilerine ya da bölge içinde veya dışındaki vakıflara birlikte tahsis edilmiştir. Sivas eyaleti Mufassal Tahrir Defterlerinde bu husus “iki baştan” şeklinde belirtilmiştir (Barkan, 1939: 119-184; Barkan, 1942: 279-386; Açıkel, 1999: 127-136, 200-203).

3 Receb Sivâsi, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemsiddîn Ebi's-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 694/2, s. 65a; Şeyh Recebû's-Sivâsi, *Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı's-Şeyh Şemsiddîn Ebi's-Senâ*, terc. Hüseyin Şemsi Güneren, yay. Haz. Dr. M. Fatih Güneren, İstanbul 2000, s. 96.

4 *Kalenderlik* veya *kalenderiyye*, kalenderî bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvuf zümrelerinin ortak adıdır. Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan süfilere kalender, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak *kalenderiyye* veya *kalenderlik* adı verilmiştir. X. yüzyılda Horasan bölgesinde ortaya çıkan *kalenderlik*, sonraki devirlerde Irak, Suriye, Anadolu ve Rumeli'ye yayılmıştır. 16. yüzyılda Bektaşiliğin kurumsallaşmasıyla Kalenderiler zamanla Bektaşilik içinde eriyip tarihe karışmışlardır (Azamat, 2001-24: 253-256).

5 *Yesevi* veya *Yeseviyye*, Orta Asya Türklerinin dini-tasavvufi hayatında geniş tesirler icra eden ve “pîr-i Türkistan” diye anılan mutasavvıf-şair Ahmed Yesevî’ye (ö. 562/1166) nispet edilen tarikatın adıdır (Tosun, 2013-43: 487).

6 Haydarilik, Horasan bölgesinde Kutbüddin Haydar-ı Zâveî’nin (ö. 618/1221?) kurduğu bir tarikat olup sonraki devirlerde İran’ın diğer bölgeleri ile Hindistan ve Anadolu’ya yayılmıştır (Yazıcı, 1998-17: 35).

7 Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı’nın görevli atamaları ile alakalı diğer belgeler için bk. BOA. Cevdet Evkaf 511/25810 ve 134/6651.

8 Rubla’ı, Antep ve yöresinde timinin ¼’üne denir ki, yaklaşık olarak 5 kg kadardır. (Taşkın, 20005: 116) Tokat yöresinde bir ölçüğün (yaklaşık 25 kg) 1/3’üne karşılık gelmektedir.

9 Pir Havend Zaviyesi tevliyet ve zaviyedarlığına müdahale edildiğine dair bir başka belge için bk. BOA. Cevdet Evkaf 436/22067.

10 Türbenin onarım sonrası açılışı 16 Ekim 2013 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bk. (<https://www.facebook.com/events/163281020537593/permalink/163300783868950>).

Kaynaklar

A. Arşiv Kaynakları

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tapu Tahrir Defterleri

BOA. TD 2: 180, 637, 639; BOA. TD 19: 495, 496, 523, 507; BOA. TD 79: 54, 55, 86, 66; BOA. TD 387: 439, 440, 442; BOA. TD 287: 81, 162, 168.

İbnü’l-Emin Evkaf Tasnifi

BOA. İE. Evkaf 6819

Muallim Cevdet Evkaf Tasnifi

BOA. Cevdet Evkaf 511/25810 ve 134/6651; BOA. Cevdet Evkaf 436/22067.

BOA. Vakfiyeler Tasnifi 23/11

Sivas Ahkâm Defterleri

BOA. SAD 13: 5/2; BOA. SAD 23: 25/2; BOA. SAD 27: 116/3; BOA. SAD 29: 214/4.

2- Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

Tapu Tahrir Defterleri

TKGM. TD 14: 161b, 162b, 213b, 216b; TKGM. TD 10: 59b.

3- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) Hurufat Defteri 569: 170

4- Tokat Şer’iye Sicili 53: 2-3/3, 63/2, 86/1, 140/2, 164/1.

B. Yazılı Kaynaklar

Açikel, Ali. (2011), “Osmanlı Döneminde Tokat Kazası’nda Ahiler ve Ahi Zâviyeleri / Akhis and Akhi’s Lodges in the District of Tokat during the Ottoman period”, *1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*, 15-17 Ekim 2008 (the 1th International Symposium on Culture of Akhism and Kırşehir, 15-17 October 2008), Kırşehir. Bildiriler, Cilt 1, Ankara 2011, s. 1-24.

—. (2001). “XIV. – XVI. Yüzyıllarda Tokat Zâviyeleri”, *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (Edit. Kemal Çiçek), s. 229-264 (Haarlem-Ankara 2001).

- (1999). *Changes in Settlement patterns, Population and Society in North-Central Anatolia: A Case Study of the District (Kazâ) of Tokat (1574-1643)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manchester-İngiltere.
- Azamat, Nihat. (2001). “Kalenderiyye”, *DİA*, 24 (İstanbul), s. 253-256.
- Barkan, Ömer Lütfi (1939). “Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu’nda aldığı Şekiller Malikâne-divânî Sistemi”, *Türk-Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, 2 (İstanbul), s. 119-184.
- (1942). “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, I: İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara, s. 279-386.
- Eraşar, Osman. (2004). “Tokat Çöreğibüyük Köyü Türbesi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 118 (İstanbul), s. 104-109.
- Evliya Çelebi. (2001). *Seyahatname*, Haz. Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN – İbrahim SEZGİN, V (İstanbul): Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, Mustafa. (12011). “Tekke”, *DİA*, 40 (İstanbul), s. 368-370.
- Maden, Fahri. (2013). “Evliya Çelebi’nin Seyahatnâmesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli araştırma Dergisi*, 68 (Ankara), s. 89-128.
- Ocak, Ahmet Yaşar - Faruqi, Suraiya. (1985). “Zâviye”, *İA*, XIII (İstanbul).
- (1978). “Zâviyeler (Dini, sosyal ve kültürel açıdan bir deneme)”, *Vakıflar Dergisi*, XII (Ankara), s. 247-269.
- (1992). “Bektaşîlik”, *DİA*, 5 (İstanbul), s. 373-379.
- (1994). “Ebü’l-Vefâ El-Bağdâdî”, *DİA*, 10 (İstanbul), s. 347-8.
- (1996). “Hacı Bektaş-ı Veli”, *DİA*, 14 (İstanbul), s. 455-458.
- Parla, Canan – Uçkan, Yelda Olcay, “Türkiye’de Dini Mimari ve Mezar Yapıları”, *Türkiye’nin Kültürel Mirası-I*, Edit. Canan Parla, Eskişehir 2012.
- Receb Sivâsî, *Necmü’l-hüdâ fî menâkıbı’ş-Şeyh Şemsiddîn Ebi’s-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 694/2,
- Şeyh Receb – es-Sivâsî. (2000). *Necm-ül Hüdâ Fi Menâkıbı’ş-şeyh Şemsiddîn Ebi’s-Senâ*, terc. Hüseyin Şemsi Güneren, yay. haz. Dr. M. Fatih Güneren, İstanbul.
- Savaş, Saim. (1996). “Sivas Zâviyeleri”, *Toplumsal Tarih*, 28 (İstanbul).
- Şahin, Kamil. (1999). *Danışmendliler Döneminde Niksar (1071-1178)*, Niksar.
- Tanman, M. Baha. (1996). “Hacı Bektaş-ı Veli”, *DİA*, 14 (İstanbul), s. 459-471.
- Taşkın, Ünal. (2005). *Osmanlı Devleti’nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tosun, Necdet. (2013). “Yeseviyye”, *DİA*, 43 (İstanbul), s. 487-490.
- Üçer, Cenksu. (2013). “Tokat Yöresinde Alevilik”, *Tokat Sempozyumu (01-03 Kasım 2012-Tokat) Bildiriler*, III (Ankara), s. 199-228.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1927). *Kitabeler*, İstanbul.
- Yaroğlu, Aytekin. (2006). *Tokat Haydarhâne Vakfı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Yazıcı, Tahsin. (1998). “Haydariyye”, *DİA*, 17 (İstanbul), s. 35-36. <https://www.facebook.com/events/163281020537593/permalink/163300783868950>.

EKLER: Çöreğibüyük Köyü Türbesi'nin Fotoğrafları *

Fotoğraf 1. Çöreğibüyük Türbesi Kitabesi

Fotoğraf 2. Çöreğibüyük Türbesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 3. Çöreğibüyük Türbesi Güney Cephesi

Fotoğraf 4. Çöreğibüyük Türbesi Batı Cephesi

Fotoğraf 5. Çöreğibüyük Türbesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 6. Çöreğibüyük Türbesi İçindeki Sandukalar